

Осврт на Андрићеву *Госпођицу* – Јованка Дракулић

(Из угла психоаналитичке теорије)

УВОД

Андрићева Госпођица је дјело кроз које можемо изучавати психоаналитичку теорију. „Књижевна теорија сама по себи мање је предмет интелектуалних истраживања, а више специфични облик виђења савремене повијести“ (Иглтон [Eagleton] 1987: 128).

Како то дјело одабере теорију изучавања, покушаћемо објаснити на примјеру Андрићеве Госпођице. Ако се трудимо да разумијемо живот и поступке јунакиње Рајке Радаковић, морамо се служити психоанализом. „Психоанализа, правац или метода савремене психологије која настоји објаснити сав душевни човеков живот утицајем подсвести и нагона (у првом реду сексуалног)“ (Речник српскохрватскога књижевног језика V 1973: 279). Међутим, ово не значи да Госпођицу не можемо тумачити и кроз неку другу књижевну теорију. Андрићева дјела су сложена и свако можемо изучавати из угла великог броја књижевних теорија. „За Андрића је писање као рад преље, као посао рудара, копање у мрачном тунелу“ (Братић 1996: 115). Зато су и личности у његовим дјелима изузетно богате и сложене па анализи њихове психе приступамо озбиљним методама. „Слике најразличитијих људских судбина показују да је за Иву Андрића сваки човек за себе посебна загонетка, те да је у његовом делу многоструко обогаћен појам човека“ (Башчаревић 2008: 7).

Да бисмо разумјели карактер Госпођице, приказујемо је сликајући њену унутрашњу борбу. Ни приближно није јака она борба коју Госпођица води са свијетом као она која се одвија у њој самој. Која ће енергија превагнути и у шта ће претворити њен живот, видјећемо ако Рајку Радаковић анализирамо у оквиру односа Ероса и Танатоса.

Водиће Госпођица бројне бојеве, али борба за њено Јаство, она која се уједно одвија између прошлости и садашњости, биће најјача. Овај раскорак, а нарочито раскреница на којој ће се наћи, одредиће њену личност. При анализи њеног Јаства, разгрнућемо слојеве личности и приказати их и по Фројду и по Јунгу, а нарочито кроз архетип тврдице. „Архетип (грч. *archetypos* – праобразац) – у Јунговој теорији (од 1919. године) скривена представа укорењена у колективно несвесном која влада људском психом“ (Буржињска и Марковски 2009: 65).

Бројни су примјери архетипова у Андрићевим дјелима. Ако посматрамо лик Рајке Радаковић, наметнуће нам се два архетипа: архетип тврдице и жртве. Овдје, у бићу главне јунакиње и ова два архетипа се надмећу и сваки тражи превагу. Један условљава други. „Архетипови као колективно несвесно човечанства, сведоче да у разноликости људског света има јединства и сличности. У неким најдубљим слојевима људски духовни свет је, организован на парадигматским односима, као и свет природе“ (Милосављевић 2006: 210). Кроз архетип тврдице, који је доминантан, писац отвара цијелу причу сликајући пут замршен попут паукове мреже у који ће се Госпођица сама упецати и постати својом жртвом. „Звала се Рајка Радаковић, била је родом из Сарајева, а живела је у тој кући већ петнаестак година и важила је као тврдица и особењак“ (Андрић 1964: 9). Тврдичлик је отров од кога

ће Госпођица умријети. Међутим, много је опаснији и погубнији архетип жртве. Поред архетипова, кад је ријеч о Јунговој подјели, посматрали смо нашу јунакињу и као интровертни тип личности.

Што се тиче Фројдове анализе, издвојили смо слојеве личности главне јунакиње пратећи њен душевни живот. „Душевни живот обухваћа више ступњева (несвјесно, подсвјесно, свјесно) којима одговарају одређени психички системи“ (Енциклопедија лексикографског завода 5 1969: 320). Како изгледа равнотежа међу егом, суперегом и идом, приказаћемо кренувши од дјетињства као окоснице бића и на крају заокружити анализом снова. „Снови су у сваком случају довољна потврда о зачудној домишљатости несвјесног које ће попут лијена кухара, од мало састојака скухати добру чорбу: зачин који му недостаје замијенит ће другим, задовољавајући се свиме што је тога јутра нашао на тржници“ (Иглтон 1987: 106). Читав живот наше јунакиње можемо посматрати као сан. Она има двојаке сниве: оне док спава и оне кад је будна. Њена реалност је сва у служби једном сну — сну о милиону. Сваки њен уздах, буђење, снивање — све је подређено том сну у који се сама уткала. „Сан, као и кухар, опортунистички користи 'дневну залиху' па догађаје што су се збили дању мијеша с осјетима у сну и сликама извученим из дубина спавачева дјетињства“ (Исто 1987: 106). Сви дневни доживљаји које Рајка Радаковић доживи не разликују се много од оних које живи у сну, па је тешко различити и њој самој да ли сања или је ипак будна. „Тад је један сан имао власт над њом и испуњавао је маштањима. Наравно, не маштањима о љубави или проводу, него о средствима и начинима како да се новац стече и стечено увећа и сачува“ (31). Кроз тумачење снова Рајке Радаковић нарочито нам је откривен њен главни „сан“ — сан о милиону.

Управо ће овај сан Госпођицу учинити својим робом, постаће јој порок. Тако ће, да би га испунила, Рајка Радаковић створити своје позориште. Биће то сурово позорје лихварке Рајке, на чијим ће се даскама одлучити многе судбине и одиграти одлучујуће представе. А главни мотив и покретач среће њене биће новац. „Кад би реч 'срећа' имала неког значења у њеном животу, могло би се рећи да је у тим данима она била потпуно срећна, срећом кртице која слепо рије кроз мрак и тишину меке земље у којој има доста хране а нема препрека ни опасности“ (101). Храна која је покретала нашу јунакињу и водила је до циља био је новац. Само је пред њим дрхтала и имала поштовања.

Пратећи порок и сан, односно заљубљеност у остварење тог сна, долазимо до очеве опроштајне поруке. То нас је вратило на почетак, јер сада није јасно да ли је очева порука на самрти за ћерку била клетва или благослов. Биће Рајкино подијелиће се на два свијета – онај који ће обликовати љубав према новцу, тј. дубоки порок и онај наслијеђени, који ће јој пренијети отац, тј. мржња као наслеђе.

Приликом склапања мозаика личности јунакиње Рајке Радаковић, настојали смо докучити како функционише психа. „Анализа, како то Фројд зове, психичког апарата подсећа на растављање неког механизма који је престао да функционише како треба“ (Буржињска и Марковски 2009: 53). Задатак психоанализе је управо тај да нас доведе до разгртања слојева личности наше јунакиње. „Психоанализа је, дакле, терапија, јер лечи поремећаје психичког живота откривајући њихове скривене узроке (зато је херменеутика); такође је и метапсихологија јер излази изван оквира предмета психолошких истраживања (свест)“ (Исто 2009: 53). Посматрајући Госпођицу из угла психоаналитичке теорије, учили смо

последницу и у раду смо се бавили анализом узрока скривених нагона и поступака главног лика. „Тумачење књижевног дела које се заснива на разматрању свих оних елемената који су изван самог дела али су у мање или више тесној вези с његовим постанком, уметничком генезом и значењем“ (Речник књижевних термина 1986: 755). Кроз спољашње проучавање књижевног текста трагали смо за дубљим сагледавањем свјесног и несвјесног, за потиснутим нагонима посматрајући аутора, текст и читаоца у једној широј анализи.

РАЈКА ИЗМЕЂУ ЕРОСА И ТАНАТОСА

Госпођица је сложена личност. Њен животни пут није бројао много догађаја, али је у њеном бићу одиграно превише борби. Од дјетињства се налазила на раскршћима која су у ствари за њу била дубоки ломови. Тако се у њој сукобљавају двије најснажније енергије — Ерос и Танатос. „У човеку, по Фројду постоје и две енергије које управљају његовим поступцима: Ерос, нагон за животом, за љубављу, за стварањем и рађањем, и Танатос, нагон за смрћу, разарањем, уништавањем итд.“ (Милосављевић 2006: 124). Видимо да су ове енергије супротне. Није тешко закључити ни да их сви људи имају и носе у себи. „Обе енергије човеку су потребне. Проблеми настају кад се изгуби равнотежа између њих“ (Исто 2006: 124). Остаје нам да издвојимо ону којој припада биће Госпођице. У сукобу ове двије енергије, Ерос је потиснут и Танатос влада јунакињом.

Иако она настоји да досегне свој идеал, и није директно настројена ка смрти и уништавању, видимо куда је води тај њен пут. Одвешће је у самоћу и отуђеност коју је најбоље

описала њена стрина Госпава: „Расте као крушка дивљака, далеко од пута да ником од ње ни сјене нема“ (67). Пут наше јунакиње поплочан је енергијом Танатоса и сваки њен корак, било да мислимо на физички или умни, води у један простор тмурне енергије која је запосјела Рајку и избија из њене личности. Све око ње је потпало у чамотињу и сивило. У сивилу она обитава. „Све у тој соби, од зидова до намештаја, носи печат нехата и запуштености, као да у њој живи слеп човек или неко ко је савршено равнодушан према стварима овог света и ко се њима служи јер мора и само колико мора...“ (15). Ово сивило излива се и из њене душе. Она је у њему заточена као у „гробници“. Жива је и креће се и ради свим својим снагама оно што мисли да треба, а с друге стране као да настоји да себи ускрати живот тим својим отуђењем. То се у њој боре Ерос и Танатос, односно живот и смрт као и у сваком од нас. „То је наша неуморна везаност за свијет (ерос) заробљена нагоном за смрћу (танатос)“ (Иглтон 1987: 122).

Вођена силама таме она ће венути лагано. Како вријеме буде протицало, нагони Танатоса ће све јаче исијавати из ње и њених поступака. Та деструктивност ће највише штете донијети њој самој, али и њеној мајци. Рајка ће се изгубити у свом свијету. „Будећи се нагло и болно, са срцем које оштро и неправилно бије, долазила је сама себи изгубљена у тој ноћи, неучка и беспомоћна као никад дотле, потпуно избачена из досадашњег тока живота и начина мишљења, тако да не може да схвати ни свет око себе ни себе у њему“ (114). Неће се више Рајка ни вратити у стари „ток живота“, али ће сигурно ићи ка поништењу свих животних дамара и доћи ће у загрљај смрти. Биолошка енергија нас гура да нађемо у себи снаге за живот и кад је то најтеже. За нашу Госпођицу важи обрнут пут; она ће себи разорити здравље. Срчана мана

ће бити опомена да срља у пропаст. Наравно, и то ће све вријеме игнорисати.

Рајку Радаковић ће баш та мржња према свему гурнути у загрљај Танатосу, она мржња коју је понијела као опроштај од оца, то ће је обликовати и учинити робом уништителачке мисли и енергије. „Један живот је опустошен у мржњи и фанатизму. Андрић је уочио дивљу силу мржње која се гаји у оним срединама у којима се освета предаје у наследство“ (Глигорић 1981: 191). Госпођица је дозволила да њен живот постане плијен, али је тиме угрозила и опустошила не само свој већ и мајчин живот. Мајка ће све вријеме патити поред ње, али ће јој остати мајка без обзира на све. То ће њену патњу учинити много страшнијом. „Тако је старица понављала као мелодију без краја те древне и обичне речи које само у мајчиним устима добивају живот и право значење, и њихала на крилу своју велику ћерку, лако и вешто као да је одувек само то радила и као да није више од тридесет година живела поред ње, жељна свега а нарочито топле речи и отворена погледа“ (190). Расле су и развијале се енергије Танатоса у Госпођици и водиле је полако, али сигурно ка пропадању. Она је тежину свог пута подносила увјерена да не гријеша, да газу право и стално се опомињала на очеве ријечи и оно што је проживјела кроз његов пад да би себе увјерила у снагу те водиле своје. Њена сила разарања одвешће и мајку с пута среће и радости. Увешће је у чамотињу животну гдје ће „животарити“ тридесетак година бауљајући у лавиринту пропадања. „Човек пропада у Госпођици под дејством те мрачне силе која иначе разара, подмукла и анонимна, многе животе сличне њеном“ (Глигорић 1981: 191).

Живот неће од Рајке одустати све док је мајка жива. Ерос ће нападати Танатос и трудиће се да га ослаби. Мајка

није једини просјев енергије доброг. Ту је и ујак Владо, који ће у Рајкино срце унијети једино зрневље животне радости. „То је онај њен ведри, безбрижни и лакомислени ујак, 'дајца Владо', песник у души, који је успео да чарима своје људске природе за тренутак открије њено залеђено срце“ (Исто 1981: 190). Нагон за животом он јој је усађивао; вукао ју је из рупе у коју се бацила. Покушавао је да љубављу помјери њена мјерила и зидине које је подигла. Он је, дакле, био у Рајкином животу онај нагон Ероса и покушај спаса из дубине пропадања. Све оно што се Госпођица трудила да не буде и да одбаци, био је Владо. „Он, леп, насмејан, у белом оделу од јапанске свиле, са ружом у рупици од капута, а она, мрка, усукана, са фризуром која нема имена и са сукњом која је дужа позади него спреда“ (40). Вољела је Госпођица свог ујака, вјероватно највише од свих и најискреније. Он је доказ да се борила против љубави и живота, да је, вјероватно, посустајала јер се душа радо наслања на оно што је лијепо. Једино свјетло у пустоши овог живота био је он. Искре њежности је задржала и у сјећању. „Ако има нешто што је више и светлије у овом њеном животу, сачињеном од ситних брига, штедње, рада и пркосне самоће, то је сећање на тог ујака. У том сећању сачувало се оно мало несебичног бола и чисте, женске нежности за колико је она по свом особењачком и суровом начину живота и по својој настраној природи била способна“ (29). И Рајка је њежно биће, жена, која се трудила да изгради свој штит и да тим нагонима Ероса не дозволи да се икад помоле. Једино свјетло у свој тој тмини били су „дајца Владо“ и њена мајка.

Свијет се „уротио“ против Госпођице. Сама историја донијела је тешка времена и преломне догађаје. Ратно стање и улога историје употпунише свијет пакла у коме је обитавала Рајка Радаковић. „Оваквима као што је Госпођица свет мора

врло често да изгледа као пакао“ (122). Све је повезано са свим. Тако је у животном позоришту. Како се све увезује у историјском погледу, физичком, тако се све прожима и на емотивном плану. „Ерос или сполна енергија је снага која гради повијест, али је она спутана трагичним протурјечјем према Танатосу, то јест нагону за смрћу. Ми стремимо према напријед само зато да бисмо се непрестано враћали унатраг, тежећи повратку у подсвјесно стање“ (Иглтон 1987: 108). Тако Госпођица ред по ред слаже себи гроб, пропада и потпада под нагоне самоуништења, а да тога није свјесна. Пут који је одабрала истргнуће је скроз из окриља Ероса и бацити у загрљај Танатосу, који ће је лагано јести, залогај по залогај.

БОРБА ЗА СВОЈЕ *ЈАСТВО*

Рашчлањењу сложене Рајкине личности, приступили смо примјењујући Фројдово и Јунгово учење. Какав је однос наше јунакиње према прошлости, а какав према будућности, покушали смо докучити јер нам је то важно за тумачење Госпођице као загонетног бића и сагледавања њеног Јаства.

„Сваки човек, по Јунгу, носи у себи 'персону' и 'сенку' своје личности. Персона је онај део личности који хоће да се истакне, покаже, учини јавним. Сенка, је обратно, онај део личности који хоће да се прикрије“ (Милосављевић 2006: 125). Сад је све јасно. Госпођица је сјенка своје личности и она има веома сложено Јаство. Анализирали смо је почевши од дјетињства. Рајкин однос према дјетињству за њу је више болан, због сјећања на очево банкротство и све његове посљедице. Обиљежја њеног дјетињства су крхка, несигурна и тешка. „Основно устројство

несвесног Фројд је видео у човековом детињству. Јунг је загонетку човекове личности више ишчитавао из његовог односа према будућности, из потребе да догради и заокружи своју личност, да оствари своје Јаство“ (Исто 2006: 125). Прошлост нам је темељ будућности. На крхотинама дјетињства, Рајка не може изградити срећну будућност.

Дјетињства такорећи нема. Одрасла је са петнаест година. Отац је центар њене празне будућности и њеног Јаства које је само један празан круг. „У одраслог човјека сањарења су сурогат или замјена за игре из доба дјетињства“ (Мартиновић 2012: 14). Дјетињство ће бити пут за даље, одскачна даска на страну коју ће за њу отац већ припремити. Његов завјет за њу ће бити проклетство; као нека врста уцјене, јер Рајка, кћер јединица, која је за оца била „синак“, неће хтјети да га изневјери. „Не, немој плакати, ти си мој велики син, све ћеш ти лепо и паметно извести и урадити“ (23). Он је за њу био њен тата, као Бог. Отац је овога пута своје дијете послао у бесмисао. „А тај човек, велик и диван у њеним очима, био је њен тата, узимао је после ручка и вечере на крило, исто као кад јој је било шест година, гладио је по коси и питао топлим гласом: 'Шта си данас радио, синак?'“ (20). Схватајући ово видимо да је отац био тај који је Рајкино дјетињство учинио једним крхким темељом за будућност. Одатле долази и свака њена борба у одрицању правих вриједности да би оправдала своје поступке. „Девојчица је тек навршила петнаесту годину, и до тада повучена, узоблиљила се и увукла у себе потпуно“ (26). Од тог тренутка, за Госпођицу престаје дјетињство. Она се мијења нагло и постаје хладна, чудна и неприступачна особа. „А ту се и њена судбина пресекла и окренула“ (21). Заогрнута собом и својом тмином, она

остаје роб очевог завјета. Њени поступци су у ствари бјекство. Она је једно изгубљено дијете чији је плач без суза.

Анализом смо разложили личност Рајкину на его, суперего и ид и дали увид у њено Јаство кроз ова три важна „прозора“. Како је Фројд тумачио људску психу разлажући је на наведене компоненте, примјењивали смо у овом раду. „’Его’ је највећим дијелом свјесни дио психе који се бави спољашњом реалношћу, ’ид’ је резервоар несвјесног, а ’суперего’ чине родитељске забране и захтјеви, односно морална савјест“ (Мартиновић 2012: 12). Его Госпођице одређује љубав према новцу. То је њен контакт с реалношћу. Она опажа, учи и предаје се само ономе што има било какве везе с новцем. Њена мишљења и памћења своде се на новац. Она се сва претворила у новац. Он је веже и с околином у којој живи, са Сарајевом од те 1906. године. „Али све те разне и различите класе, вере, народности и друштвене групе имају једну заједничку црту: свима треба новца и свима много више од онога што имају“ (51). Оваква је околина у којој она живи, а свијет око ње не постоји. Она је за себе изградила посебан, свој, ограђен јединим заједничким са друштвом — парама.

С друге стране, њену личност одређује и мржња. Она мисли да је свјесна те мржње која је покреће, али у ствари мржња је саставни дио њеног ида. Ид је складиште несвјесног, а мржњу је наслиједила. Самим тим што јој је она дио наслеђа, представља несвјесно. „Das Unbewusste (оно што је несвесно) јесте *репрезент нагона*“ (Буржињска и Марковски 2009: 55). Кад посматрамо нагоне кроз Госпођицу, видимо специфичан слијед. Основни нагони (глад, жеђ, спавање, секс) потиснути су, засјењени су нагоном задовољства према стицању и штедњи. Одрицање од свега уопште јој не пада тешко и сву своју енергију она усмјерава на тај једини нагон.

„Пође да дода још мало угља, па се одмах трже, као да је хтела да уради неко велико и непоправљиво зло, стегну зубе и храбро се врати на своје место“ (19). Њен живот наличи животу једног испосника.

Кад посматрамо суперега као дио личности у коме се огледа однос са друштвеном средином, није нам тешко примијетити да се Рајка Радаковић одрекла заједништва с људима. Тако је друштво одбацило њу. Живјеће у Стишкој улици иза „гвоздених пречага“ као странац и отуђеник. „Старији становници Стишке улице, они који су дошли пре него што су се изградиле нове куће са више спратова и населио нов и непознат свет, познају је по имену, али је сви, већ одавно, зову једноставно Госпођицом“ (13). Ово јој је име и тиме је она обезличена, али и означена, а тиме и изопштена и гурнута на маргину друштва. Друштвене норме и обичаји који су веома важни за тумачење суперега, Госпођица је занемарила. Они у њеном животу постоје само кроз очеву васпитну поруку. Дакле, много су снажни јер та порука њу одређује у потпуности, а њено одрицање од друштвених норми бива контраст и снажан вид унутарње борбе. „У пореклу њене изолираности лежала је породична драма. Видела је у детињству оца који јој је импоновао дарежљивошћу свога срца, превареног, посрамљеног, у животној борби пораженог“ (Глигорић 1981: 189).

Сама, у жељи да се одвоји, она живи с мржњом и нетрпељивошћу према свима. Њен живот иде у супротном правцу: сви иду за животом, а она против њега. „Све то што је за друге људе било суштина и смисао живота, биле су за њу само сметње да се мирно живи и правилно ради“ (93). Тако је Рајка Радаковић сама удружила против себе и оно несвјесно и оно подсвјесно. Чак је ни просјевни морала, оне неке чудне

кривице коју ће на моменте расвјетљавати, неће је вратити друштву ни њој самој. „Отуђиће се и од друштвене и од породичне заједнице, посећи све везе са спољним светом, и остаће на крају сама са својим новцем, жива сахрањена у рушевинама свог личног живота“ (Глигорић 1981: 190). Људска психа је сложен механизам и ако се уроти против човјека, онда он сигурно постаје губитник. Госпођица је свом нагону према штедњи и тврдичењу дала примат над својим бићем. Пошто су нагони главни покретачи бића, исход је овакав. „Јер, ко се сам одвоји од друштва, друштво га искључи без жаљења и без много нуткања и још се побрине да му заувек онемогући повратак, све да се и предомисли“ (27). Посљедње нити којима ће бити везана за сарајевску средину, оне најтање, покидаће кад се одроди од себе саме и народа свога. Питањем шта она има са српским студентима и истицањем црне заставе на кући и магази, она ће посјећи све мостове.

Све се сада помијешало. „Свест (Sv), уско везана с перцепцијом, повезује нас са светом и налаже нам да делујемо према рационалним критеријумима“ (Буржињска и Марковски 2009: 54). Тешко је разлучити свјесно од несвјесног и подсвјесног. „Подсвест (Psv) крије у себи оно што потенцијално може бити освешћено (памћење, знање) и ту настаје вербализација несвесних представа“ (Исто 2009: 55). Ментално наше јунакиње је тамна сфера коју је немогуће одгонетнути. Можда ниједна ментална људска сфера и не може бити откључана до краја. „Несвесно (Nsv) у себи садржи све оно што никада не може бити освешћено и што припада нагонској (биолошкој) сфери, што ствара потиснуте садржаје који никада нису доспели до Подсвести“ (Исто 2009: 55). Госпођица живи у свом свијету који је учинила туђим и далеким и с мушком снагом

и истрајношћу прати свој циљ. На њеном бићу своје побједе исписаће тама и животна тежина самоће.

Осврнувши се на Јунгову подјелу, увиђамо значај прожимања два типа личности када је у питању Рајка Радаковић: „екстравертне (окренуте спољашњем свету, активне) и на интровертне (окренуте унутрашњем свету, контемплативне, пасивне)“ (Милосављевић 2006: 125). Опет имамо прожимање особина ова два типа. Ништа не може да се посматра искључиво.

Госпођица је окренута у свој свијет; посвећена свом неком скројеном битисању, пасивна за све око себе. Ипак, за свој сан и визију о њему, она је и више него активна. Ова особина је сврстава у интровертни интуитивни тип. „Његов суд омогућује му, свакако више пута само неодређено, да сазна да је он као човек, као целина, некако унесен у своју визију, да је она нешто што може не само да се посматра него што би могло и да постане живот субјекта. Због тог сазнања осећа се обавезним да своју визију преобличи у свој властити живот“ (Јунг 1978: 438). Пратећи интуицију као једну од основних карика интровертности Рајкине личности, долазимо до архетипа жртве. Уколико покушавамо сагледати Јунгове теоријске темеље, упознали смо се с архетипом, то јест с колективним несвјесним. „Данас, међутим, преовлађује шире схватање архетипа, по коме та категорија обухвата све битне и трајне људске типове и ситуације које се стално понављају у књижевним делима разних народа и времена: ликове хероја, издајника, строгог оца, зле маћехе, жене као љубавнице, заводнице, мајке, итд.“ (РКТ 1986: 45). Увидјели смо већ архетип жене тврдице и архетип жртве.

Често смо се у дјелима сусретали с ликовима тврдицама, али Андрић иде овдје још даље и гради нам жену тврдицу. Постепено нам отвара карте и ми гледамо како се јунакиња увлачи у сам порок и како је он обузима у потпуности. „Госпођица је почела да осећа сласт коју таквим као што је она даје 'пара која се коти', оно хладно пијанство које потпуно греје и обасјава зеленаше по влажним магазима, боље од сунца и лепше од пролећа“ (52). Порок је рођен и његове клице се брзо шире узимајући свој данак. Рајка Радаковић постаје алава на добитак и велика циција кад је било шта материјално у питању. Њено биће се мијења до непрепознатљивог. „Фанатизам тврдичења, трагично зачет у самртничком ропцу, деформише биће ове жене. Он затвара свој живот, закључава се у гробну усамљеност, постаје неприступачна не само за људе, већ и за све лепоте и радости живота“ (Глигорић 1981: 190). Госпођица је интровертни тип личности који је сва своја дјела и мишљења удружио у циљу свог пропадања. Тешко је ово пропадање и дуготрајно. На њега ништа не указује јер су све енергије усмјерене у сврху једног посла — гомилања новца. Анализирајући интровертну личност, увидјели смо да она има више варијанти. Интровертна личност која мисли још је једна од врста коју приписујемо Госпођици. Кроз овај тип личности споменућемо и важне ликове који су се залагали за Рајку: кум Михаило, директор банке Пајер, Весо и Рафо Конфорти. Однос према овим ликовима је такође необичан. Госпођица је и кроз њих гледала само себе и своју корист. „Може ту да буде учтивости, љубазности и уљудности, али чешће с нарочитим укусом извеснога неспокојства, које иза тога открива једну намеру, наиме намеру обезоружања противника. Он треба да се умири или ућутка, јер би могао уносити неред“ (Јунг 1978: 418). Она је све видјела као противнике

свога сна. Зато је често била притворна како би изнудила или мишљење или неку другу врсту користи за своје скривене на-мјере.

Тешко је носити овакво бреме. Нису њена плећа била слаба, али сам начин гушења свега лијепог што једну жену чини љепшом и срећнијом, показује нам Рајкину крхкост. Наслијеђена мржња, главни разарач бића изнутра, носи читаву слику предака, тешких искустава и пораза; и овдје, у Госпођици, показује се као архетип жртве. „Идентификација с оцем, на пример, значи практички усвајање начина и поступања очеве, као кад би син био оцу једнака, а не од оца различита индивидуалност“ (Исто 1978: 475). Отац је пресудио својим завјетом своје „сину“. Од тог поштовања очеве ријечи, Рајка Радаковић закључава срце и гледа само пред ноге; гази сигурно стопама тврдице и иде у бесмисао, као жртва. Очеве ријечи су њој увијек блиске, као опомена. Она је с њима постала једно. „Идентификација се разликује од 'имитације' по томе што је идентификација 'несвесна имитација', док је имитација свесно подражавање“ (Исто 1978: 475). На овај начин Рајка Радаковић је други пут обезличена као онда кад је прозвана умјесто именом, само Госпођицом.

Покушали смо одгонетнути личност наше јунакиње и кроз Фројдову и кроз Јунгову теорију. „Фројд је имао у виду индивидуално несвесно, а Јунг је поред индивидуално несвесног, имао у виду и колективно несвесно, тј. архетипове“ (Милосављевић 2006: 125). Оба учења су сложена и тешка. Тешко их је и докучити на потпун начин. Тумачење дјела одвело нас је на трагање за два поменута архетипа. Снажно их је писац приказао те је и занимљиво покушавати одгонетати њихово значење, сврху и дубину.

„Архетипови су тако за Јунга неки облик подсвјесне психичке енергије, облици који се манифестују у симболима сна, митова и умјетности“ (Солар 2005: 273). Пратећи све ове одлике, гледамо на Госпођицу као Прометеја, изгубљену у свом миту, огрнуту жртвеним плаштом. Тако она нестаје, тоне у своме бићу док мисли за себе да је ствара-лац.

Видимо сада слику Јаства Рајке Радаковић. Како и у којој мјери је њена личност заокружена и испуњена? Приказали смо је од коријена бића кренувши из извора, дјетињства. Пратили смо утицаје на развој њен сагледане у инстинктивним нагонима, у несвјесном, у њеној борби за потискивањима која су њен одбрамбени механизам и дошли до краја. „Као терапија и метапсихологија, психоанализа је истовремено и антропологија јер се изјашњава о томе шта је човек и како се он односи према свету“ (Буржињска и Марковски 2009: 53). Сагледали смо њено Јаство проучавајући јој личност као празан круг без садржаја. Јаство без садржине — као живот без смисла.

САН О МИЛИОНУ — „ТУМАЧЕЊЕ“ ГОСПОЋИ-ЧИНОГ СНА

Видјели смо већ да је Госпођица имала један сан. „Одговор на питање шта је и како је формиран сан омогућава да се разуме његова улога у психичком животу човека и да се пронађе прелаз између психоанализе и књижевног истраживања“ (Исто 2009: 59). Анализирајући сан као сложену структуру приказали смо и сложеност психе јунакиње. У сну се може провалити из несвјесног у свјесно и прелазити из

једне сфере у другу. Међутим, у њему ће се огледати и најдубље спавачеве жеље. Госпођица ће имати и сан, тј. циљ животни, а испољаваће га у сновима, тј. стању које наступа кад спава. „У нормалним околностима, у подсвијест потиснути доживљаји дају се у 'психопатологији свакидашњег живота': у говорним омашкама, практичним забунама, заборављању итд. а нарочито у симболима снова“ (ЕЛЗ 5 1969: 320). Све ово се код Госпођице окреће укруг. Тако, тумачећи њене снове можемо прићи центру у виду концентричних кругова, који се без престанка врте само око једног појма – око милиона. Овај круг, који смо разложили, почиње од губитка вољене особе. Изазван дубоким болом и разочарењем креће да се грана и дијели доводећи до „тупости“ наступа у каснијем животу. До те мјере ће се усложнити да у појединим тренуцима Госпођица неће знати да ли спава или је будна. Траума из дјетињства прва је карика у низу која води до читања сна.

Страст за новцем водила је овој жени. „Човек који служи својој страсти жели да остане невиђен и незнан, насамо са предметом своје страсти, и о свему другом воли и уме више и боље да говори него о ономе што је главни предмет његових мисли и жеља. Чак и порок има свој стид и образе, иако наопаке и необичне“ (198). Ширење ове страсти води од штедње која је идеал; затим иде у тврдичење, да би одатле прерастао у робовање којим господаре пријетње и утваре. Утонула је у сивило. Мисли су јој постале пренапрегнуте. „Само се бора међу очима удвостручила и показивала да мисли напрегнуто“ (47). Тешке мисли се роје по њеној глави од како је почела да слаже и умножава новац. Стално је оживљавала неке пријетње као да је крива. Сан о милиону и његов раст био је као њено чедо које треба заштитити. Одатле силна брига, али и смјена емоција. Могло би се рећи да је некад

мислила и о љубавној срећи и јадима у заносу. Њена љубав био је милион. Сањајући о њему она „лебди“. „То је тренутак савршене среће, кад са висине постигнутог милиона осећа да не дели више судбину већине људи и да није везана законима утакмице у којој се недостојна гомила савија и гуша“ (75). Она бјежи од могућности да јој се догоди оно што се десило њеном оцу. Још је истрајнија у својим настојањима и у вијек се враћа очевим ријечима као да јој треба одобрење. Сад су нам се опет наметнуле очеве ријечи из више углова. Јесу ли оне аманет или проклетство или Рајкин избор? Весо јој је можда најбоље одговорио: „Ти се све заклањаш за благослов који ти је отац дао на самртном часу, али то што ја видим није благослов него проклетство. Никад ти то што радиш покојни газда не би одобрио нити је то могла бити његова жеља и намјера“ (69). Унутрашњи сукоби Рајкини воде нас до њених снова. Она није свјесна својих вјеровања, жеља и страхова у оној мјери у којој они дјелују на њено понашање.

Гдје је њена сврха као човјека? Сва се уткала у материјално и борбу за њега. Њен однос према свему што је окружује знатно се измијенио: како је жеља и сам милион растао, тако се свијет и реално битисање у њему смањивало. Ни ту није крај. Толика је била њена љубав према новцу да је оживјела и сан о сну. „Није то први пут да она снива сан о сну о милиону“ (74). Сан је удаљава од стварности. Ратне године она види као горчину која је успорава у њеном послу. Већ одавно робује сну.

Сан о милиону је њена најдубља жеља. Она се испољава и у правим сновима. Њиховом тумачењу помогло је то што смо се осврнули на будни „сан“ о милиону. Толико ће је закупити и испунити да ће њени највећи страхови почети да оживљавају док спава. Постаће то права мора. У

сну она доживљава да новца више нема, да нема ни појма о њему; једноставно да више не постоји, „нестало је новца, не не постоји више и не важи, нигде и ни под којим видом“ (115). Најгори Госпођичин сан испољио се живо у сну. Зашто најгори? Једноставно, она би изгубила ионако изгубљен смисао живота кад би се остварио овај њен најгори сан.

Кад оде у Београд, она ће се удаљити од сна о милиону. Њени прави снови ће пратити слијед њених мисли, ломова и болова. Водиће она и имагинарне операције о својим приходима и расходима биљежећи их у једној књизи. Однос између јаве и снова остаће танак. „Сан је налик на реченицу која не може наћи свој завршетак. Freud стално долази с уломцима нечега што је већ било испричано, и стално додаје значење на значење (Лешић 2003: 321). Ово је још један доказ да је тешко протумачити сан. Они су симболи преточени у текстове и приче, а те приче су одраз дубине душе и самог човјековог бића. Одгонетање симболике сна није тешко, али увијек ћемо се питати да ли смо правилно сагледали и протумачили симболе од којих је сачињен сан. „Снови су 'краљевски пут' у несвјесно: дају нам ријетко повлаштену прилику да несвјесно на часак промотримо на дјелу“ (Иглтон 1987: 105). Код Госпођице се и свјесно и несвјесно нападају на задовољавању ужитка према новцу. Из наших поступака се види колика је наша љубав према нечему или некоме. Кад се комплетним својим бићем унесемо у ту љубав, онда нас она за- посједне. Наша јунакиња воли новац. Њен однос према њеној каси је као однос према Богу, апсолутан. Једино се љубав према Богу не преиспитује. Ово смо сагледали

тражећи доказе кроз психоаналитичку теорију. „А психоанализа је међу осталим управо теорија о ужитку. Цијели њезин борбено интелектуални потенцијал управљен је преиспитивању најосновнијег питања; питања о томе у чему људи налазе ужитак а у чему неугодју; како их можемо ослободити патњи и учинити сретнијима“ (Исто 1987: 126). За нашу Госпођицу срећа се од несреће не разликује много. Савила се сва, читавим бићем око кованица и новчаница; заковала срце и запечатила га мржњом.

Пут је њен без повратка. Кад годинама тежимо истом, у то исто и утонемо. „А Госпођица већ годинама живи са једним великим сном који све остало у животу засењује и чини споредним. Њен сан је одувек: да својим радом освети и покаје оца“ (64-65). Освета трује душу и не доноси добро. У лику Госпођице стварност се преплиће са сновима и снови са стварношћу. Временом, граница се истањила, нестала и оставила једну водилу за ову дјевојку — милион. „Милион! То је сада лебдело пред њом као звезда која се не гаси ни дању ни ноћу, чак ни у сну“ (65). Изгубила се Рајка Радаковић у својој жељи. Она је постала толико јака да је све друго пало одавно у сјенку баш као и Госпођица у сјенку свога бића. Неће ни достићи своју жељу и почеће се удаљавати од свог највећег сна, али неће одустати од материјалног. „Јер, ’овај свет је царство материјалних закона и анималног живота, без смисла и циља, са смрћу као завршетком свега“ (Егерић 1996: 98). Кад смрт закуца, тад ће тек Рајка Радаковић бити спремна да да и посљедњу пару само за један дах, један уздах. А биће касно. Сан се завршио.

СУРОВО ПОЗОРЈЕ ЛИХВАРКЕ РАЈКЕ

Порок је овладао нашом јунакињом. „Кад радиш, нека ти је Богом просто! Али кад ти је срце запечаћено мртвим воском, онда је то проклетство. Јанко Веселиновић.“ (8). Радила је Госпођица свим снагама свога бића, радила и пословала, али истина, запечаћена срца. Њено проклетство није се огледало само у психичком већ и у физичком облику. Била је „настрана“, чудна појава од које се зазире. „Госпођица је пре времена све више добивала изглед оштре и настране уседелице, а њен живот је пролазио између куће и магазе, сав у бризи око новца и пословања новцем, без разоноде и друштва и без потребе за њима“ (71). Новац је њен покретач, њено све. Материјалном се окреће и друштво и оно је често приказано кроз умјетност. Многи су примјери покушаја расвјетљавања „тровања“ психе материјалним. Фројд ће ово уврстити као важан дио у својим тумачењима и доказивањима људске психе. „Умјетност, наиме, према његову мишљењу, служи фиктивном разрјешењу унутрашњих напетости између подсвјесних потицаја и свјесне дјелатности појединаца, јер она у симболичком облику представља и тако на неки начин освјешћује примарне људске нагоне“ (Солар 2005: 271-272). Сврха бића се поистовјећује овдје с нагонима.

Да би нам дубље дочарао жену зеленаша, Андрић истиче послове Рајке Радаковић који су њој били трагање за собом. Она је око себе створила читаво позориште и на његовим даскама била главна глумица која игра улогу живота. „У вароши, међу светом, Госпођица је имала већ утврђен глас, нимало леп и по свему необичан глас најпре настраног и наказног чудовишта-детета, па затим глас госпођице-зеленаша,

створења без душе и поноса, које је изузетак међу женским светом, нешто као модерна вештица“ (68-69). Ова жена зеленаш изградила је око себе бину на којој су сви лутке чије конце повлачи она, Госпођица. Ми, дакле, гледамо једну луткарску представу око новца. Читаву зеленашку мрежу она је раширила око себе и крајеве лагано вуче и скупља, непоколебљиво, сурово и упорно. Сви они који ће се надати да ће у ове лихварке наћи спаса, осјетиће неку ледену снагу која ће им оставити непријатан траг и сјећање. „Обично тада ’странка’ изађе из те зими хладне и лети загушљиве просторије, разочарана неуспехом, али задовољна што се ослободила присуства те круте девојке са продорним погледом и атлетским стиском руке“ (54). Из ње избијају округлост и чврстина. Има своје методе и зна кога ће одбити, а коме новац позајмити.

Важно је и њено поређење са Јеврејем. Писац то ради на више мјеста у жељи да истакне њену чврстину према новцу и одлучност у истрајавању не бирајући средства. И дједа су јој поредили с Јеврејем. Имали су исти метод штедње: алку за куповину јаја. Шкртост и лакомост она је тумачила као мудрост. Сарађиваће са Јеврејем Рафом Конфортијем од кога ће испећи дио свог заната. Једноставно, Госпођици нико није био раван у тој зеленашкој мрежи. Није се обазирала на замке на којима је профитирала. „То су те смртоносне замке које изгледају као спасоносна помоћ и избављење“ (59). Већ ће се и она навићи на сласт коју доносе и изучиће се да их поставља што спретније. Временом, занесена на својој замишљеној позорници, постајаће округлија. Кад јој у једној епизоди дође госпођа чији муж коцка, неће поклекнути ни кад јој обгрли кољена клечећи испред ње. То ће јој изгледа бити нарочито мило. „И тада осети како јој у грудима нешто слатко и

топло заигра, као неко друго веће срце“ (56). Моћ коју јој је давао новац изградила је унутар ње друго биће, оно које ужива да понижава самим својим хладним држањем.

Немир ће почети лагано да се увлачи у Госпођицу. Рат и нестабилност она види као пријетњу за свој посао. Позорје ће стати. Нестати. Тога се плаши. Шта ће бити кад остане сама са собом, без могућности да ради, стиче? Немир и страх расту и појачавају се кроз додатне сцене. Једна од њих је смрт официра Карасера, који се отровао, а који је од Рајке тражио новац на зајам. Ова сцена у њен живот уноси и утваре, јер ће јој се често официр враћати у сјећање. Сјећање је на њену окрутност. „Пролазиће неосетљиво и бездушно поред појединачних трагичних судбина, као и поред општих људских несрећа као што је глас у време рата, али ће остати и у економском погледу усамљена у односу на силу капитала који тражи за своју моћ организованост и ризик“ (Глигорић 1981: 190).

Врхунац лихварског подухвата ове јунакиње гледали смо кроз њену душу. „Душа обично, као што искуство показује садржи све оне општељудске особине које недостају свесном ставу“ (Јунг 1978: 458). Анализу њене личности најбоље смо објаснили посматрајући лихварку Рајку као фанатика. Можемо је упоредити са Јудом. „Среброљубац Јуда узима се као најмрачнија фигура Новог Завета, па и свих времена јер је за тридесет сребрњака, као што знамо, издао Христа“ (Милошевић 1996: 90). Поредећи је са њим, спознали смо контуре њене душе. „Душа, скуп карактерних, урођених својстава и црта, ћуд, нарав, природа неког човека, темперамент, смисао за стваралаштво, способност за брзо схватање, за разумевање другова“ (РСХЈ 1 1967: 811). Међутим, ако се вратимо на психу као водилу, пронаћи ћемо и Ратка Ратковића као још један покушај отапања леда с Рајкине душе. Још један неуспјели

покушај показао нам је какво је то биће човјек. „Таква је та овдашња животиња што се зове човек: свему ће се приклонити, свему само да би могла да траје ту на земљи, под сунцем, у обличју у ком се задесила“ (118). Ратко је показао Рајки да је остала негдје иза. Она је, можда, само хтјела да се врати оном осјећају док је “дајца Владо” живио, јер је Ратку и „повјеровала“ зато што је у њему видјела Влада.

Када чује псовке и пријетње пијанаца испод свога прозора у Сарајеву, она ће ставити кључ у браву. „Ни богу тамјана та не да. ’То би било севап убити’.“ (126). Страх је парализовао Госпођицу и њена умјетност око новца ту престаје. У Београду ће њени послови бити у сјенци. Позорје се коначно затвара. Преселило се иза кулиса; не личи више на себе, баш као ни Госпођица.

ДВА РАЈКИНА СВИЈЕТА

Трагајући за особинама Рајке Радаковић, успјели смо расвијетлити макар дио њеног бића. Она је „расцијепљена“ личност која се успјешно држи у једној цјелини. Њен расцјеп је дубок и хладан: с једне стране стоји фанатична љубав према новцу, а с друге дубоко усађена мржња према свијету. Кроз њен пут сагледавали смо ове двије стране, два Рајкина свијета. „Њен живот ће се развијати према очевој опораци као према прописаном животном рецепту. Кћи превареног и пониженог оца поћи ће у живот да га свети. Развиће се у њој хладна мржња, постаће мизантроп, окрутна за друге, а и за себе“ (Глигорић 1981: 190). Два приказана свијета Госпођица ће носити у себи без жаљења и колебања. Тако ће се, без поговора, борити са тамом свога бића. Емоције су јој као вулкан;

час угашене, час активно куљају попут вреле лаве. Она њима диригује. Живи као машина, а не као човјек. „Ишчупаће из срца осећајност, душевну топлину, црнином ће прекрити радост живота, и уместо самостану посветиће свој живот са истим аскетским жаром новцу“ (Исто 1981: 190). Она је у жалости за животом.

Одрод је Госпођица. Како ће доћи до овог стања, тешко је приказати. Пут је дуг и немилосрдан, а она је плијен те немилосрдности. Рајка Радаковић нема ниједног пријатеља. Њен живот лишен је пријатељства. „Пријатељство је узајамни однос љубави, поштења и поверења између две или више особа“ (РСХЈ 5 1973: 57). Лишила се она ове врсте љубави. У њеном животу била је његована и храњена само љубав према новцу. Кад посматрамо осјећање љубави, морамо се осврнути на појам либида и његов значај за психоаналитичку теорију. „Претпоставља се да посједујемо одређену мјеру способности за љубав, названу либидо, која се на почетку развоја усмјерила ка сопственом ја. Касније, мада још увијек веома рано, либидо скреће од Ја ка објектима које ми, на тај начин, примамо унутра у своје Ја“ (Мартиновић 2018: 37). Овдје нам је било лако увидјети шта је опсесија и с чим се Госпођица поистовјећује. Једини начин да се врати енергија љубави, тј. либидо, је да се Госпођица ослободи љубави према новцу. Само тако би се љубав могла уселити у њен живот. Међутим, љубави у ње никада није толико ни било. Није било ни времена да је ова жена осјети. „Увијек треба имати у виду да се психоанализа, као и књижевност, добрим дијелом, баве људским мотивима и на суптилан начин описују и разјашњавају узроке човјекове дјелатности“ (Мартиновић 2012: 16). Сви су узроци уроњени у исто: отуђеност и мрачни живот. Писац нам је веома дубоко приказао Рајкин положај у друштву и њу

саму кроз њен појам о времену. Препознали смо и један вид аутобиографског, назначен у Разговору с Гојом. Ова црта истакнута је у чврстоћи густих мисли. „Тада је већ тражио реч, једну једину, у коју би могао 'стегнути' сву трагику свога младалачког живота. Ту реч је нашао и крупно забележио: САМОЋА“ (Башчаревић 2008: 59). Самоћа је ријеч која слика и биће Госпођице, као што ће у великој мјери бити важна и за друге његове ликове. Самоћа — једино што Госпођица живи у својој „гробници“.

Она се самокажњава поштујући рецепт свога оца. Ипак, има и прозор у свијет. То су путописи. „Путописи су једине књиге које она купује и редовно чита и у којима тражи и налази нешто што је у неодређеној али јакој вези са њеним животом, нарочито ако су ти путописи о непознатим континентима и открићима скривених блага и нових тржишта“ (79). На овај начин, у свом искованом свијету измаглице она проживљава све оно што никад неће моћи себи да допусти. Нереални свијет, фантазије и измаглица нису једини прозор за свјетло. Сјећања су чести излети у прошлост. „У ствари, док хвата и испушта жице, провлачећи конац, Госпођица пушта мах и својој уобразиљи и својим успоменама, и мисли и машта на свој начин и сећа се, упоредо или наизменце“ (19). То је „лирско доба њеног живота“, повратак њему.

Чудне су смјене ових свјетова код наше јунакиње. Прелазак из једног у други за анализу веома је важно мјесто. Стварни свијет се за Госпођицу затвара кад дође на очев гроб. Као да пређе неку невидљиву међу. Отац је за њу спас, а кроз њега њоме у ствари влада туга. Тако се изнова пред њом јавља завјет очев, мач који је посјекао њено биће и препустио је пропасти. „У једно клупко ухваћена је судбина 'Госпођице'. У жеђ за осветом из које извире манијачка мржња, у жудњу

за новцем која постаје равна неизлечивом пијанству и у страх који исисава, испија, разара живот изнутра“ (Глигорић 1981: 192). Гробу ће се враћати јер је вођена не само потребом за разговором већ и нагоном да одгонетне бол који је прати од младости. Ту, баш у младости, у односу с оцем и проналазимо узроке за којима трагамо. Посјета гробу је редовни излазак који Госпођица не прескаче. Из тих посјета можемо прочитати и контуре жене као бића. „Изгубљена за цео свет, Госпођица разговара са гробом. Из тог повијеног и згрченог тела навире у незадржљивим таласима силина женске нежности, те чудне снаге која, невидљива а свемоћна, живи у тим slabим створењима, избија из њих у најразноличнијим облицима, и ствара и раствара животе и судбине око себе“ (72). Разговор је и овдје нијем; без ријечи, као и раније, кад је отац био жив. „И док је она причала своје ситне послове и доживљаје тога дана, он је гледао негде кроз прозор, слушајући очигледно само жубор њеног чаврљања“ (20). Дијалог је у ствари увијек био монолог. Тако Госпођица води имагинарне разговоре. Она нам приказује један солилоквиј кроз који читамо читаво њено биће.

Говор је у свијету у коме је радио Рајкин отац био веома битан. Она је то увидјела као дијете. Кад говоримо о језику, осврнућемо се на Жака Лакана који је истицао његов значај у психоанализи. „Жак Лакан је најснажније истакао присан однос психоанализе и језика, односно књижевности и психоаналитичке теорије“ (према Мартиновић 2018: 26). Језик је често обмана. Може нас посјећи као мач и послати у огањ као што је то урадила очева порука на самрти нашој јунакињи. Аманет, клетва или заклетва, како год да посматрамо, с једне стране могло је бити спас, али се у бићу Госпођице претворило у пропаст. Кроз језик читамо и власт туге над

овом женом. Све емоције бола, патње и огорчења стале су у једну, само једну ријеч: „Ти! Ти! Ти!“ (72). Након ове ријечи ништа се неће промијенити. Патња Рајке Радаковић тежа је управо зато што је она свјесна цјелокупног бесмисла који је изградила. Међутим, она наставља и даље. Не стаје, не одустаје. Она је себе одредила и својим говором. „Језик нам увијек претходи, увијек је 'већ на свом мјесту' и чека да нам додијели 'наше' мјесто унутар себе“ (Иглтон 1987: 115). Госпођица и даље води своју борбу без шансе за побједу, води имагинарне разговоре с оцем, полаже му рачуне и излаже планове за даље. Тако ће, кад дође вријеме да умре, имати потребу да изнесе свој суд оцу. „Опрости ми што сам после толико година и напора овако изгубљена и беспомоћна, али нисам ја изневерила свој завет, него је мене изневерио свет“ (188). Читав један живот претворен је у борбу која нема смисла. Да је бар та борба за Госпођицу представљала срећу, можда бисмо је и могли разумјети.

„Андрићеве личности не напушта ни за тренутак осећање бачености, изгубљености. Оне се сукобљавају са средином, пате од неразумевања и доживљавају слом. Оне су странци у свету: жуде за срећом али је не достижу“ (Башчаревић 2008: 63). Како и не би била странац кад је стварни свијет за њу био као имагинарни, а онај искован око новца био јој је стваран. „Тај тамни и наопаки свет она је сматрала лицем, а онај прави наличјем“ (66). Прошао је живот Госпођице поред ње. Живјела га је, али не за себе већ за новац и за мржњу. Синоним њене личности сигурно је борба. Борила се она и против себе и против свих. Посматрајући је из угла психоанализе видимо да је њен лик веома богат слојевима које, можда, једино писац може до краја разгрнути. „Задатак психоаналитичара зацијело је најбоље

сажет у Freudовој паролу: 'Где бијаше ид, нека буде его'. Разум и власт над собом цареват ће ондје гдје је човјек једном стајао скамењен у загрљају снага које није могао разумјети“ (Иглтон 1987: 107). Госпођица се као дијете суочила с тежинама које није могла разумјети и тако их је, неодгонетнуте, понижела на свој животни пут, у борбу са собом.

ЗАКЉУЧАК

Роман Госпођица у овом раду покушали смо приказати из угла психоаналитичке теорије. Госпођица је главни јунак романа и његово, главно, идејно упориште. Зато се дјело тако и назива. „Како наслов често изравно и сажето изражава тему, одређење и анализа теме могу бити уско везани с анализом наслова, који је у многим случајевима важан елемент структуре дјела“ (Солар 2005: 47). Андрићеве личности у себи носе богатство могућности кроз које могу бити посматране. Рајка Радаковић је све вријеме свога постојања трагала за собом, а кроз то трагање ми смо покушали да прикажемо унутрашње сукобе ове жене.

Чврсто су овдје приказане стеге свјесног и несвјесног. Свјесност Госпођицу води у ход по мукама и пружа једну „болесну“ истрајност фанатизма. С друге стране, њене жеље, вјеровања, хтијења и страхови или оно што је несвјесно, њеном бићу даје један чудан расцјеп који доноси бол и патњу. Од како се суочи с очевим завјетом, кроз Рајку Радаковић тутње сукоби енергија свјетла и таме. Кроз њу ће проговорити агресивно самоуништење, мржња, бијес и отуђеност. Њен језик ће бити неразумљив разумном бићу. Биће и он у служби Танатоса баш као и Госпођица.

Водећи се психоаналитичком теоријом и обиљежјима Фројдове и Јунгове теорије, издвојили смо последицу, а затим трагали за узроцима. Траума из дјетињства, бол и отуђеност који је изазвала у дјевојчици Рајки, постаће окосница за фанатичну борбу огрезлу у тврдичлуку. Тај тврдичлук убрзо ће прераси у порок и временом ће је учинити својим робом. Госпођица ће своје упориште тражити у сну о милиону о коме ће и на јави сањати. Сновиђења ове жене постаће толико дубока да ће она у њима и видјети своју сврху; сврху свога постојања.

У оквирима психоаналитичке теорије анализирали смо психолошке слојеве личности Рајке Радаковић. Приказали смо ид, его и суперего, као и свјесно, несвјесно и подсвјесно пратећи их кроз поступке Госпођице. У приказивању њеног Јаства помогло нам је „склапање“ њеног бића. Спознали смо зашто је расцијепљена између два свијета и колико је дубок њен пораз као човјека. Превагу је, дакле, ипак однио архетип жртве. Рајка Радаковић је постала жртва своје психе.

ЛИТЕРАТУРА

Извори:

- Андрић 1964: Иво Андрић, „Госпођица“, Загреб: Младост.

Секундарна литература:

- Башчаревић 2008: Снежана С. Башчаревић, „Легенде и симболи у Андрићевим романима“, Београд: Филип Вишњић.
- Братић 1996: Радослав Братић, „Двадесет година са Андрићем и без Андрића“, у: „Савремена српска проза“, Зборник број 8, Трстеник: Металограф, стр. 111-115.
- Буржињска и Марковски 2009: Ана Буржињска и Павел Марковски, „Књижевне теорије XX века“, уредник Гојко Тешаић, Службени гласник.
- Глигорић 1981: Велибор Глигорић, „Романи Иве Андрића“, у: „Иво Андрић у свјетлу критике“, избор и редакција Бранко Милановић, Сарајево: Свјетлост, стр. 189-192.
- Eagleton 1987: Terry Eagleton, „Književna teorija“, Zagreb: SNL.
- Егерић 1996: Мирослав Егерић, „Андрићев требник и поучник“, у: „Савремена српска проза“, зборник број 8, Трстеник: Металограф, стр. 97-98.
- ЕЛЗ 1969: Енциклопедија лексикографског завода 5“, уредник Мирослав Крлежа, Загреб: Југословенски лексикографски завод.
- Јунг 1987: Карл Густав Јунг, „Психолошки типови“, Нови Сад: Матица српска
- Лешић 2003: Зденко Лешић, „Нова читања – Постструктуралистичка читанка“, Сарајево: buybook.

- Мартиновић 2012: Жарко Мартиновић, „Огледи о психоанализи и психологији књижевности“, Подгорица: Институт за црногорски језик и књижевност.
- Мартиновић 2018: Жарко Мартиновић, „Психоанализа и књижевност – теорија и пракса“, приредио, превео и написао предговор Жарко Мартиновић, Цетиње: Факултет за црногорски језик и књижевност.
- Милосављевић 2006: Петар Милосављевић, „Теорија књижевности“, Ваљево: Исток.
- Милошевић 1996: Никола Милошевић, „Иво Андрић и феномен фантизма“, у: „Савремена српска проза“, Зборник број 8, Трстеник: Металограф, стр. 90.
- РКТ 1987: „Речник књижевних термина“, уредник проф. др Драгиша Живковић, Београд: Институт за књижевност и уметност.
- РСХЈ 1967: „Речник српскохрватскога језика“, књига 1, Нови Сад.
- РСХЈ 1973: „Речник српскохрватскога језика“, књига 5, Нови Сад: Матица српска.
- Солар 2005: Миливој Солар, „Теорија књижевности“, Загреб: Школска књига.